

ekonomske vzroke za nastanek in razvoj Udin-Vidma. Zgodovino visokega in poznega srednjega veka pa je samo nakazal. Ker je ta recenzija namenjena predvsem arheologom, smo opustili obdelavo tistega dela vodnika, ki govori o beneškem obdobju. Teža vodnika je v njegovi analizi arheoloških obdobij kasnejšega mesta ter v popolni arheološki bibliografiji za Udine-Videm in za njegovo širše zaledje.

Vinko ŠRIBAR

Tibor Kemenczei: *Die Spätbronzezeit Nordostungarns.* Archaeologia Hungarica s. n. 51, Akadémiai Kiadó, Budapest 1984. 208(430) str., 220 tabel, 30 slik.

Pričujoča monografija je leta 1977 za objavo predelan rokopis, ki ga je avtor leta 1973 predložil madžarski Akademiji znanosti kot habilitacijsko delo. Pri delu je uporabil pozno-bronastodobno gradivo iz naselbin, grobišč in depojev severne in severovzhodne Madžarske, pri čemer je poleg starejših uporabil tudi izsledke novejših raziskav. Znotraj pozne bronzaste dobe (13–9 st.) loči štiri stopnje (1, 2a, 2b, 3), s katerimi predlaga dopolnitev bronzastodobne kronološke sheme N. Kaliczja in I. Bóna, na katero se je pri delu oprl.

V poglavju Začetek pozne bronzaste dobe v severovzhodni Madžarski (str. 9–11) prikaže naselbinsko sliko severovzhodne Madžarske in okolice konec srednje bronzaste dobe, ki se začne s širjenjem kulture gomil v osrednjo Karpatsko kotlino spreminjati; posledica je nastanek novih kultur, ki jih avtor predstavi v naslednjih štirih poglavjih. Vsa poglavja se začenjajo z opisom zgodovine raziskav in navajanjem mnenj različnih avtorjev glede časovne opredelitve in kulturne pripadnosti.

Področje razprostranjenosti kulture Piliny (str. 12–27), sta severna Madžarska in jugovzhodna Slovaška (sl. 1). Na tem področju sta se razvili dve, predvsem v keramičnih oblikah različni, vendar sorodni skupini kulture Piliny, Zagyvapalfalva in Bárca. Naselbine so stale večinoma ob rekah in na naravno zavarovanih vzpetinah. Znana sta dva tipa naselij: majhna, neutrnjena in velika, utrjena z zemljinimi nasipi. Pokop je žgan, žara je sprva le pokrita s kamnito ploščo, kasneje je lahko z vseh strani obdana s kamnitimi ploščami. Grobovi, bogati s kovinskimi predmeti, so značilni za prvo fazo, v drugi fazi le posamezni grobovi vsebujejo polomljene kovinske predmete. V kovinski industriji kulture Piliny je sprva opazna tradicija horizonta Koszider in prevzemanje elementov kulture gomil. Vrh doseže v drugi fazi, ko je v stikih z kulturo Berkesz in srednjo Evropo. Sredi druge pozno-

bronastodobne stopnje naselbine in grobišča prenehajo živeti, številni depoji datirajo v ta čas. To je čas prodora nosilcev lužiške kulture v zgornjo dolino Hernada, od tod proti vzhodu se je širila kultura Gáva, v severni Panonski nižini so se naselili nosilci žarnogrobiščne kulture. Vsi ti premiki pomenijo konec samostojnosti kulture Piliny, vendar so nekateri njeni elementi živeli naprej.

Severovzhodna Madžarska vzhodno od Tise, med Bodrogom in Szamosom, je področje kulture Berkesz (str. 28–39). Na začetku druge poznobronastodobne stopnje se razširi proti jugu, do reke Berettjó (sl. 1). To področje je del velikega vzhodnega kulturnega kroga, ki so ga tvorile: kultura Noa v južnem Sedmograškem, kultura Lapus v severnem Sedmograškem in Karpatoukrajini in kultura Sabatinovka na severnih obalah Črnega morja. Keramične najdbe, ki so skoraj brez izjeme posamezne, kažejo na vplive kulture Felsőszöcs in kulture Noa. Tradicija keramike kulture Felsőszöcs se ne kaže le v oblikah, ampak tudi v inkrustiranju, ki pa ne prekrije cele površine posode. Novost je kaneliranje. Skoraj vsi kovinski predmeti izhajajo iz depojev tipa Uriu-Ópályi. V njih je zaznaven tako vzhodni vpliv, kot domača srednjebronastodobna tradicija. Glede na številne sekire avtor smatra, da je bil na vrhu družbene lestvice močan vojaški sloj, ki je branil meje vzhodnega kroga pred nosilci kulture gomil iz Panonske nižine. Sočasno z drugo fazo kulture Berkesz je južno od Marosa nastala kultura Pécska-Belegiš, katere nosilci so si konec poznobronastodobne stopnje 2a podredili Pottisje in Sedmograško. V tem času je prišlo do zakopa depojev tipa Uriu-Ópályi, izoblikujeta se kulturi Gáva in Reci-Medias.

Hribovit svet med rekama Ipoly in Hernad je področje razprostranjenosti kulture Kyjatice (str. 40–57), južna meja poteka ob vnozju Matre in Bükka (sl. 2). Naselbine ob rekah so bile večinoma neutrnjene, na platojih vzpetin pa so bile zavarovane z nasipi in jarki. Tretji tip naselbin so bila bivališča v jamah. Prevladuje žgan pokop. Grobna jama je obložena s kamnitimi ploščami. Pokriti žari je pridano posodje. Bronasti predmeti so v grobovih le izjemoma. Grobovi v jamah so skeletni, nekatere jame naj bi bile kulturnega značaja. Kultura Kyjatice je živela v poznobronastodobnih stopnjah 2b in 3 in še v prvi stopnji starejše železne dobe. Nastala je, ko so nosilci kulture Piliny izgubili samostojnost in prevzeli elemente kulture Gáva, lužiške in žarnogrobiščne kulture. Elementi teh kultur se kažejo tako v ornamentiki in oblikovanosti keramike kot kovin. Na začetku prve stopnje starejše železne dobe so vdrla v Panonsko nižino praskitska plemena. Lokalno prebivalstvo je ta čas

zakopalo večino depojev tipa Hajdúböszörmény. Del nosilcev kulture Kyjatice se je umaknil v hribovitejši svet in tam živel naprej do druge stopnje starejše železne dobe, ko so si Praskiti podredili tudi to ozemlje.

V prvi fazi je področje razprostranjenosti kulture Gáva (str. 58–86) med rekama Hernad in Tiso. Severna meja so Karpati, južna Körös. Nosilci kulture Gáva so naseljevali tudi ozek pas zahodnega brega Tise (sl. 2). Meja vzhodno od Potisja je problematična, kajti najdbe tipa Gáva so tudi v Transilvaniji, v dolinah Pruta in Dnjestra in Karpatoukrajini. Proti koncu prve faze kulture Gáva se področje naselitve razširi proti jugu od Marosa. Naselbine so ležale ob vodah ali na gričih, ki so moleli iz močvirij. Za razliko od naselbin v Karpatski kotlini naselja v Potisju niso bila utrjena. Pokop je žgan. V žaro, ki je bila pokrita s skodelo, je bila položena manjša posoda. Kovinski pridatki so bili v žari ali zunaj nje. Poleg keramike iz grobov in posameznih najdb jo večina izhaja iz naselbin. V poznobronastodobni 2b stopnji se v keramiki Gáva zrcalijo vplivi kultur Hajdúbogos in Berkesz. Zahodni sosedi kulture Gáva sta bili kultura Kyjatice in žarnogrobišni kulturi pripadajoča skupina Csorva. Številni njuni elementi so prišli preko Tise in postali organski del kulture Gáva. Kovinski predmeti so večinoma iz depojev. Za prvo fazo so značilni predmeti tipa Ópályi, najdeni v protovilanovskih žarah, drugo fazo pa označuje stapljanje vzhodnih in zahodnih elementov (depoji tipa Hajdúböszörmény). Najdbe tipa Gáva v severni Jugoslaviji, južni Romuniji in Bolgariji niso posledica vdora kulture Gáva, temveč posledica skupnega izvora prebivalstva obeh področij, njihove tradicije in povezav. Kulturna in gospodarska povezanost med Tiso in Donavo živečih ljudstev je končana s prihodom in naselitvijo praskitskih plemen.

V poglavju Kronološka in historična interpretacija (str. 87–95) avtor strne dogajanja, ki so se odigrala v obravnavanem času (širjenje kulture gomil, poznobronastodobne selitve, prihod praskitskih plemen). Relativna in absolutna kronologija temeljita na analogijah iz okolice severovzhodne Madžarske, iz srednje Evrope, Balkana, egejskega in italškega prostora.

Na strani 96 je objavljena primerjalna kronološka tabela, strani 97 do 189 zapolnjuje katalog najdišč, znotraj katerega so depoji razvrščeni posebej, urejen po kulturah oz. kulturnih skupinah po abecednem redu, z navedbo literature. Sledijo: seznam okrajšav (str. 190–191), obsežen seznam uporabljene literature (str. 192–202), krajevni imenik (str.

203–208). Delo zaključuje 220 risanih in foto tabel (str. 211–430) in priloga (kot sl. 17).

Primož PAVLIN

Amelio Tagliaferri: *Coloni e legionari romani nel Friuli celtico (Una ricerca archeologica per la storia)*. Pordenone 1986.

Delo sestavljajo trije zvezki:

1. Pisana pričevanja–besedila.
2. Drugi zvezek: dokumenti.
3. Tretji zvezek: kartografska dokumentacija.

Delo je financirala in založila Banca popolare di Cividale in tiskala tiskarna Grafiche editoriali artistiche Pordenonesi v l. 1986. Pri terenskem delu je prof. A. Tagliaferriju pomagal Diego Cencig. Prvi zvezek obsega 414 strani na zelo finem visoko svetlem papirju, vezanih v platnene svetlo rjave platnice, ovite v tribarvno ovojnico. Format knjige je 18×25 cm. V knjigi je devet poglavij s skupno 270 prilogami, med temi je 78 grafičnih prikazov in 192 črno-belih in barvnih fotografij.

V knjigi so tale poglavja:

I. poglavje: *Med Kelti in Rimljani: prva faza naseljevanja in začetki kolonije Oglej*. Poglavje je razdeljeno v pet podnaslovov. Med njimi je najbolj značilen tretji: Keltski ager in njegove značilnosti v času prihoda Rimljanov. S tem poglavjem se je avtor uvrstil med številne, ki so obravnavali problem atikokeltske navzočnosti v Furlaniji. Tagliaferri sodi med tiste, za katere ta navzočnost ni sporna ter njihov pojav v Furlaniji datira v 3. st. pr. n. š. Kljub vseobsegajoči analizi, ki jo je opravil avtor, pa je navzočnost Keltov v Furlaniji kljub temu ostala še vedno sporna. Kljub številnim toponimom, ki so opredeljeni kot keltski, kljub številnim keltskim novcem in maloštevilnim fibulam, ki so bile najdene v okolici Ogleja, še vedno ne poznamo latenskih grobišč in pa naselij oz. opidumov.

II. poglavje: *Znamenja in namen rimskega vdora na podlagi terenskih raziskav*. V tem poglavju je pet podnaslovov, ki odkrivajo rimsko poselitveno podobo na prostoru med Sočo in Tilmentom. Na temelju površinskih najdb poskuša avtor ugotoviti čas nastanka rimskih naselij, njihovo tipologijo, obravnava problem centurijacije in pa čas opuščanja posameznih naselij.

III. poglavje obravnava v dveh podnaslovih: *Krščanska cerkev in rimska naselja, povezana med seboj v kulturno in poselitveno celoto*. Zgodnjekrščanske cerkve so bile skoraj po pravilu postavljene na ruševinah rimskih naselij.